

2_542690715...

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

5-son (2020-yil, oktabr)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2020

1

Pedagogik mahorat №5, 2020

PEDAGOGIK MAHORAT

**Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2020, № 5**

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qaro'i bilan pedagogik va psixologiya sohasi bo'yicha ilmiy-nazariy va metodik jurnallarni yaratish, ildini muvohiqat

2_542690715...

4

Pedagogik mahorat №5, 2020

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU	7
Сойиб РАУПОВ. Мустақиллик ва маҳалла институти	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA	14
Бахтиёр АДИЗОВ. Талабаларнинг маънавий камолотида ўзини-ўзи тарбиялашнинг ўрни	14
Shahlo TURDIYEVA. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ehtiyoj, zarurat, natija	17
Муножатхон АСРАНБОЕВА. Ноғўлик онлаларда болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашнинг педагогик шарт-шароитлари	20
Komila SAYTOVA. Problems of distance education and the ways of their solution	27
Темир ОЛИМОВ. Бўлажак олий маълумотли мутахассисларда фуқаролик маданиятини шакллантиришда замонавий ўқитувчининг киёфаси	33
Фархад ҲОШИМОВ, Рохатой ЭҒАМБЕРДИЕВА. Таълим сифатини ошириш ўзбекистон ривожланишининг асосий омилларидан бири сифатида (Япония мисолида)	36
Замира КУРБАНИЯЗОВА. Бўлажак педагогларнинг ижтимоий компетентлигини ривожлантириш	43
Vahrom URINOV. Ta'limga Yevropa integratsiyasining asosiy maqsadi va tamoyillari	48
Мухаббат МИРСОЛИЕВА. Олий таълим муассасалари раҳбар кадрларининг метакомпетенцияларини ривожлантириш модели	51
Бахринос ТУРАКУЛОВА. Инновацион таълим муҳитида техник кафедралар ва ишлаб чиқариш корхоналарининг интеграция ҳамкорлигини такомиллаштириш технологияси	55
Ibrom MADATOV. Elektron ta'lim texnologiyalari (blended learning)	58
Насибхон ОЛТМИШЕВА. Глобаллашува жараёнлари ва таълим-тарбия масъулияти	62
Феруза РАМАЗОНОВА. Бўлажак ўқитувчиларда касбий эътиқодни шакллантириш педагогик муаммо сифатида	66
Зебинисо ХАНКЕЛЬДИЕВА, Дилором УБАЙДУЛЛАЕВА. Модель организации самостоятельной работы студентов с использованием дистанционных технологий	69
Олимжон АХМАДОВ. XIX аср охири - XX аср биринчи чорагида Бухорода таълим-тарбия тизимининг манбавий асослари ва адабиётлар таснифи	74
Akram SOKHBOV, D. A. RUSTAMOV. Historiographical aspects of the study of national pedagogy is the great contribution of the great eastern thinkers	78
Лобар ШАРИПОВА, Башорат ШАРИПОВА. Ўқитувчиларда маънавий-моддий ҳаёт уйғунлигини ривожлантиришда педагогик технологияларнинг аҳамияти	81
Нигора САЙФУЛЛАЕВА. Системная целостность образования, науки и производства - основа развития инновационного экономического мышления у студентов	85
Гулзола РАҲМОНОВА. Талабаларда маънавий-ахлоқий компетенцияларни ривожлантириш усуллари ..	90
Manzura OCHILOVA, Nilufar RAXIMOVA. "Oilada yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda milliy qadriyatlarining o'rnini o'qitish samaradorligini oshirishning ustavoy o'nalishlari	93
Хулкархон ДЖУМАЕВА. Талабалар маънавиятига салбий таъсир кўрсатувчи ички таҳдидлар ва уларнинг оқибатлари	96
Зебо МАМАРАЙМОВА. Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг ўзига хос хусусиятлари	100
Gulchehra ALIMOVA. Kichik maktab yoshida o'quvchi shaxsining psixologik-pedagogik rivojlanish xususiyatlari	103
Наира ОДИЛОВА. "Хотира" мавзусини ўқитишда инновацион технологиялардан фойдаланишнинг психологик хусусиятлари	108
Навбахор УМАРОВА. Тасаввур-бағдилар тизими – шахс иқтисодий мавқени баҳолашдаги мезон сифатида	112
Умид Латипова. Талаба шахсида ижодий фаоллик намоян бўлишининг ички ва ташқи мотивлари ..	116
МАКТАВГАСНА VA BOSHLANG'ICH TA'LIM	119
Юлдуз ПҮЛОТОВА. Бошланғич синф она тили ва ўқитиш дарсларини интеграциялашнинг методик имкониятлари	119
O'g'iljon OLLOQOVA. Lingvistik kompetensiya va uning turlari	126
Rustambek QO'LDOSHEV. The content of pedagogical assistance in the period of adaptation of left-handed first-graders to school, adaptation to school and its features among students of the first year of study	132
Гулшан МАМАТОВА. Бошланғич синф ўқитиш дарсларида муаммоларни таълим усулларида фойдаланиш ..	136
FILOLOGIYA VA TILLARNI O'RGANISH	139
Nigora MAHMUDOVA. So'z modelidagi sintagmaning lingvistik tabiati	139
Атоулло АХМЕДОВ. Ўзбек ва татар тиллари сабоқларидан	143

5

Pedagogik mahorat №5, 2020

Комилжон АБДУЛЛАЕВ. Адабиёт тўғарида машғулотларида фанлар интеграцияси технологияларидан фойдаланиш	147
Dilfuza FAYAZOVA. Adaptation of authentic material	151

XIX АСР ОХИРИ - XX АСР БИРИНЧИ ЧОРАГИДА БУХОРОДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИНИНГ МАНБАВИЙ АСОСЛАРИ ВА АДАБИЁТЛАР ТАСНИФИ

Ушбу мақолада Бухорода XIX аср охири - XX аср биринчи чорагида таълим-тарбия муаммоларига бағишлаб яратилган манбалар ва адабиётлар илмий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: манба, манбаунослик, таълим, тарбия, узлуксиз таълим, тадқиқот, мақола, дастур, тизим, анъанавий таълим, мактаб, мадраса.

В данной статье даны научные исследования на основе источников и литературы по проблемам образования и воспитания в Бухаре в конце XIX и первой четверти XX века.

Ключевые слова: Источник, источниковедение, образование, воспитание, системное образование, исследование, статья, программа, система, традиционное образование, школа, медресе.

Summary: In the following article the sources and literature related with the education-upbringing in Bukhara in the end of 19th first quarter of the 20th century is scientifically analyzed.

Key words: Source, source studies, education-upbringing, chain education, study, article, program, system, nontraditional education, school, madrassa.

“Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг 2017-2021 йилларга мўлжалланган ҳаракатлар стратегияси”да таълим, тарбия ва илм-фанни юксалтиришга алоҳида эътибор қаратилиб, узлуксиз таълим тизимини такомиллаштириш, таълим сифатини ошириш, рақобатбардош миллий кадрлар тайёрлаш ва бўш ишчи ўринлари ажратиш масалалари долзарб қилиб қўйилди. Таълим ва тарбия жараёнларининг узвий боғлиқлиги, инсон мафкуравий иммунитетини юзага келтиришдаги аҳамияти, жамият барқарор ривожланишидаги ўрни масалаларининг бекиёслиги исбот талаб қилмайди. Ўтмишдаги воқелиликларни нуқул бир хил қора бўёқда тавсифлаш услуби эса анъанавийлик тизимига дарз келтиради. Шунингдек, ажлодлар ва авлодлар ўртасидаги алоқадорликнинг йўқолишига сабаб бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев “Эл - юртимизнинг қон - қонида азалдан бўлган ақл-заковат илм-маърифат туфайли заминимизда янги Хоразмийлар, Берунийлар, Улугбеклар етишиб чиқиши”га ишонч билдирди. Ш.М.Мирзиёев 2020 йил 24 январдаги мурожатномаларида, Шарқ донишмандлари айтганларидек “Энг катта бойлик – бу ақл заковат ва илм. Энг катта мерос - бу тарбия. Энг катта қашшоқлик –бу билимсизликдир”.

Истикболдаги улкан вазифаларни бажариш учун ўзбек педагогикасининг тарихий тажрибаси муҳим ўрин тутди. Айниқса, Бухорода асрлар давомида таълим-тарбияда ўзига хос йўналиш ва анъаналар вужудга келиб, улар яшовчан бўлиб қолмоқда.

Ушбу мақолада Бухорода XIX аср охири-XX аср бошларида таълим-тарбия тизимини ўрганишга асос бўладиган манбалар ва адабиётлар таҳлиliga эътибор қаратилади. Ушбу масала ҳеч қачон ҳозиргидек долзарблик касб этмаган. Айтиш мумкинки, бу зарурий мавзулардан бири бўлиб келган. Россия империяси Бухоро амирлигини протекторат (ярим мустамлака) қилганидан сўнг (1868, 1873 йиллардаги шартномалар) амирлик ушбу давлатнинг ҳам ашё базаси ва саноат маҳсулотларини сотадиган бозорга айланди. Амирлик ҳудудида рус поселениелари ва шаҳарлари вужудга кела бошлади, Европа маданияти кириб келиши билан эса амирликдаги таълим-тарбия масалалари унинг тарихий педагогик асослари билан кизиқиш янада кучайди. XIX аср охири - XX аср 1-чорагида Бухорода таълим-тарбия масалаларига оид манбалар ва эълон қилинган ишларни бизнингча, қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин.

1. Бухоро амирлиги ва БХСРда бўлган европалик элчи, сайёҳ, айғоқчи, тадқиқотчиларнинг маълумотлари ва хотиралари.

2. Совет давридаги талқикотлар.

3. Мустақиллик йилларида эълон қилинган ишлар.

4. Хорижда чоп этилган тадқиқотлар.

Кўрсатилган тарихий-хронологик босқичда яшаб, фаолият кўрсатган кишиларнинг асар, мақола ва эсдаликлари, Бухоро амирлиги даври воқеаларининг бевоқиф гувоҳи бўлган Аҳмад Дониш (1827-1897), Абдурауф Фитрат (1886-1938), Садриддин Айний (1878-1953), Файзулла Хўжаев (1896-1938),

Мусо Саиджонов (1890-1938) [9] кабиларнинг асарлари, эсдаликлари, мақола ва илмий публицистик-бадий характердаги китоблари бир пайтнинг ўзида ҳам манбавий, ҳам тарихий маълумот беради. Ушбу муаллифларнинг ишлари орқали биз Бухоро амирлиги ва БХСРдаги маориф, таълим тизими, бу борадаги ислохотлар ҳақида муҳим далил ва рақамлар орқали тарихий воқеаларга гувоҳ бўламиз. Аҳмад Дониш асарларида таълимда Европа ва Туркия таълим тажрибасини, Россиядаги илгор гоъларни жорий этиш масаласи илгари сурилган. Комусий олим тарбияда ибрат-намуна, оила тарбияси, касбий тарбия компонентларини муҳим деб ҳисоблайди. Бироқ инсон ҳаётида тақдирий азалга ҳам ишонш кераклигини ўз шахсий ҳаёти мисолида баён қилади. Аҳмад Донишнинг “Наводирул вақо” асарида келтирилишича, энг муҳим тарбия воситаси, болаларга энг аввало меҳнат ва касбий тарбия берилиши кераклигидир. Донишманд ўз фарзандларига касбий тарбия бериш мисолида бу мисолнинг моҳиятини очиб берди. Фарзандларга шундай касб эгаллаши учун шароит яратиш керакки, ўз касби билан келажакда оиласини таъминлаш имкони бўлсин, деб пан-насихат қилади комусий олим.

Абдурауф Фитратнинг “Раҳбари наҳот” ва “Оила” китоблари тўлиқ таълим-тарбия масаласига бағишланган. Файзулла Хўжаев мақолаларида ва тарихий китобда жадид мактаблари, уларнинг фаолият босқичлари таҳлил қилинган. Хуллас, юқоридаги ишлар таълим-тарбиянинг ислох қилиш масалаларига йўналтирилгани эътиборга лойиқ. Абдурауф Фитратнинг таълим –тарбияга оид фикрлари кенг қамровли бўлиб, олим ўзининг оиланинг бу борадаги роли беқийёслигини кўрсатади. Болаларни одоб-ахлоқли, маънавий баркамол қилиб тарбиялашда ота-онанинг ибрат намунаси бўлиб, фарзандларга диққат-эътибор қаратиш муҳимлиги таъкидланади. Ахлоқ, жон тарбияси (жисмоний тарбия)нинг ролига, А. Фитрат катта эътибор қаратади. А.Фитрат таълим жараёнида ёшларга дунёвий-диний таълим бирдек беришинг керак, шарқона маънавият, исломий ахлоқни сақлаган ҳолда замонавий дунёвий билимларни эгаллаши орқали тараққиётга эришишнинг ривожланган давлатлар каторидан ўрин олиш мумкинлиги унинг асарларида тарғиб қилинади.

Иккинчи гуруҳ манбаларга Бухоро амирлиги ва Бухоро Халқ Совет Республикаси ҳукумати (БХСР)да турли йилларда бўлиб, (саёхатчи, элчи, айдоқчи, талқин қилиш каби максалларда) этно социал тадқиқотлар олиб борган, ўз эсдалик ва хотираларини чоп эттирилганнинг ишларидан ҳам амирлик ва республика даврига тегишли таълим-тарбия тизимига оид айрим маълумотларни олиш мумкин. Ушбу гуруҳга Россия давлати айдоқчиси 4 ой давомида Бухорода “татаристонлик мулла” никоби остида истикомат қилган, миллати француз бўлган П.И.Демезон ва рус вакили Н.В.Хаников, можаж олими Х.Вамбери, шунингдек, Л.Ф.Костенко, Д.Н.Логофет, А.В. Шубинский [8] кабиларни киритиш мумкин. Улар Бухоро ҳолиги ва амирлигидаги мактаб ва мадраса таълимни тарихий далилларда кўрсатишган. Совет ҳокимияти йилларида Бухоро амирлиги ҳамда БХСРдаги таълим ва тарбия тизими масалалари К.Е.Бендриков, Н.И.Иўлдошев, А.Н.Самойлович, Л.И.Ремпель, О.А.Сухарева, Б.Х.Эргашев кабиларнинг китоб ва мақолаларида бир қадар талқин қилинган. Ушбу муаллифлар асарида 1910 йилда Бухорода 350 га яқин аънавий (бошланғич) мактаблар фаолият кўрсатган. Бошланғич мактабларда ўқувчиларнинг сони 10 нафардан 50-60 нафаргача бўлган. Ўғил болалар мактабхонасида ўртача 30-40 нафар бола ўқиган бўлса, овул мактабларида ўқувчилар сони 10 нафардан ошмаган. Қизлар ўқийдиган мактабхоналардаги ўқувчилар сони ўғил болаларга нисбатан 25-30 фоизни ташкил этган. Бухородаги таълим-тарбия масалалари алоҳида тадқиқот мавзуси қилиб олинмаган бўлсада, улардан ўрганилаётган мавзуга оид кўпгина рақам ва далилларни олиш мумкин. Совет ҳокимияти йилларида яратилган асарларда каоммунистик мафкура ва синфийлик назарияси устуңлик қилиб, Бухоро аънавий таълим-тарбия тизими нуқул қора бўёқларда салбий жиҳатдан талқин қилинади.

Муастакиллик йилларида бутун Марказий Осиё минтақасида, шунингдек, Бухорода биз ўрганаётган тарихий босқичда таълим-тарбия тизимини ўзида мужассамлаштирган, янгича назарий-методологик ёндашув асосида илмий ишлар эълон қилинди. Айниқса, Бухородаги аънавий таълим тизими, унинг муаммолари масалаларига қаратилган фундаментал асарлар чоп эттирилганлиги кўзга ташланади. Бу соҳада манбашунос олим Абдусаттор Жуманазаров ва тарихчи олима Ф.Х.Бобоқонова [8]ларнинг хизматларини алоҳида таъкидлаш ўринлидир. Ф.Бобоқонованинг номзодлик диссертацияси монографияси ва ўнлаб илмий мақолаларида XIX аср охири - XX аср бошлари Бухоро амирлигидаги бошланғич ва юқори босқич таълим тизими, аънавий таълим муаммолари, ҳолати, таълим жараёни, амирликда маърифатпарварлик гоълари тарғиботи, янги усул мактабларининг очилиши, улардаги муаммовий жиҳатлари очиб берилган. Бироқ Ф.Х.Бобоқонованинг диссертация ва монографиясида ҳамда мақолаларида Бухоро амирлиги сўнги даврда таълим-тарбия муаммолари тарихий аспектда ўрганилган. Муаммони педагогика фани нуқтан-назаридан таҳлил қилиш таълим-тарбия жараёналари билан киёсий таҳлил қилиш масаласи муҳим бўлиб қолмоқда. Абдусаттор

Жуманазар қанчалик катта ҳажмдаги вазифани бажармасин, унинг китобида Бухоро мадрасалари ҳақида асосан тарихий-манбавий ҳужжатлар асосида маълумотлар тўплангандек бўлиб қолган. Мадрасалардаги таълим тизимининг илмий таҳлили бир қадар китобда бўшлиқ бўлиб қолган. Абдусаттор Жуманазар китобининг тадқиқот доираси кенг бўлиб, бой манбалар ва адабиётлар таҳлили орқали Бухоро таълим тизимининг VIII асрдан бошланган тарихи, бошқарув тизими, таълим соҳасининг моддий таъминот тизими, Бухоро мадрасалар тарихи (324 та мадраса номи, тарихи, алфавит бўйича келтирилган), шунингдек, мадрасалар ҳолати, уларга совет ҳокимиятининг муносабати масалалари талқин этилган.

Муастакиллик йилларида таълим-тарбия соҳасида яратилган асарлар, мақола ва тадқиқотларда XIX аср охири - XX аср биринчи чораги даврида таълим-тарбия масалалари алоҳида тадқиқ

Выбрать текст

мадрасалардаги таълим тизимининг илмий таълими оир жаҳар китмида сушлик оулино жонган. Абдухаттор Жуманазар китобининг тадқиқот доираси кенг бўлиб, бой маъналар ва адабиётлар таълими оранди Бухоро таълим тизимининг VIII асрдан бошланган тарихи, бошқарува тизими, таълим соҳасининг моддий таъминот тизими, Бухоро мадрасалар тарихи (324 та мадраса номи, тарихи, алфавит бўйича келтирилган), шунингдек, мадрасалар ҳолати, уларга совет докмиятининг муносабати масалалари таъкин этилган.

Муस्ताқиллик йилларида таълим-тарбия соҳасида яратилган асарлар, макоти ва тадқиқотларда XIX аср охири - XX аср биринчи чораги даврида таълим-тарбия масалалари алоҳида тадқиқ қилинмаганлиги бу йўналишда бизга илмий изланишлар олиб боришга имкон беради.

Муस्ताқиллик йилларида Ш.Воҳидов, И.Долимов, Д.Зиева, Н.Иўдошев, Н.Наимова, Э.Орифжонов, Қ.Ражабов, А.Сандов, Б.Қосимов, Г.Солжанонова, У.Уватов, Н.Гафуров, Ш.Ҳайитов [14] каби унлаб олимларнинг ишлари чоғ этилдики, уларда Бухородаги анъанавий таълим тизими ва уни ислоҳ қилиш учун кураш масаласи мидлий истиқлол мафураси нуқтан-назаридан ўрганилган.

Истиқлол йилларида Бухорода таълим ва тарбия тарихи масалалари билан ҳориқлик олимлар ҳам шуғулланиб, маҳаллий журнал ва нашрларда асар ва мақолалари чоғ этилганлигини қайд этиш ўринли бўлади. Бундай олимлар қаторига Элен Каррер д' Эн Каус, Анке фон Кюгелсен кабиларни киритиш мумкин.

Муस्ताқиллик йилларида Ўзбекистонда педагогика тарихини янги талаблар асосида ўқитишга қаратилган бир қатор дарслик, ўқув йўланма, хрестоматиялар чоғ этилиб, улардан мухтасар бўлса-да, Бухорода XIX аср охири - XX аср бошларида анъанавий таълим тизими ва тарбияси оид маълумотлар ҳам ўрни олган. Ушбу гуруҳ қаторига О.Хасанбоева, Ж.Хасанбоев, Х.Ҳамидов, К.Ҳошимов, С.Нисоновна, М.Имомов, Р.Хасанов, А. Қодиров, Э.Орифжонов [15] кабиларнинг китобларини санаб ўтиш мумкин. Кейинги даврларда ушбу дарслик, қўланма ва хрестоматияларни қайта кўриб чиқиш, улардаги ноқисликлар ва айрим хатоликларини тузатиш ҳақида фикрлар билдирилмоқда.

Бухорода биринчи анъанавий мактаб 714 йили Қутайба ибн Муслим томонидан Бухоро аросида, зардуштчилар эҳромни ўрнида бунёд этилган. "Мактаб" сўзи арабча "қатаба" - ёмоқ феълдан ясалган бўлиб, ёшига ўргатиладиган жой дейилса, бошқаларида "мактаб" атамаси мурзалар мактаби маъносини билдирган. Урта Осиёда анъанавий таълим икки босқич: қуби - бошланғич мактаб ва иккори - мадраса босқичидан иборат эди.

Хорижда чоғ этилган тадқиқотларда ҳам Бухородаги XIX аср охири -XX аср бошларида таълим-тарбия масалалари ҳақида илмий фикр-мулоҳазалар юритилган. Шундай муаллифлардан Заки Валдиий Тўтов, Ширин Акнор, С.А.Инковский, Паоло Сартори, А.Хонд [16] кабиларнинг асарларида Бухорода таълим ва тарбия ислом мафураси асосида йўлга қўйилганлиги унинг муаммолари оид маълумотлар келтирилиши илмий қийматга эга. Хориқ олимлари учун "Бухоро" мавзуси китоблар бўлиб жамланганлиги шундаки, чет эллик шарқшунослар Туркистон жадидачилиги масалаларини ўрганар экан, Бухоро жадидачилиги ҳаракатига қатта эътибор қаратишадди. Бухоро жадидалари, таълим-тарбия ҳақидаги қарашлари, жадида мактабларининг фаолияти масалалари ўрганилди. Бироқ хориқий тадқиқотларда маҳаллий халқ менталитетини ўла англай олмадик жихатлари сезилиб туради.

Хуллас, XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср биринчи чорагида Бухорода таълим-тарбия тизими билан боғлиқ маъналарни муस्ताқиллик мафураси асосида ўрганиш, тўланган материаллардан илмий-иқодий хулосалар чиқариш вазифаси тўла хал қилинган эмас. Бу йўналишдаги тадқиқотлар давом этмоқда.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг асар ва нутқлари.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги мурожаатномаси.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тарихий ҳўлимни қатъят билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Том 1. -Т.: Ўзбекистон ИМИУ", 2018. - 592 б.
4. Жуманазар А. Бухоро: таълим тизими тарихи. -Т., 2017.
5. lenkovskiy S.A. Pan-(Turkestan) Islam in Russian. -Cambridj, 1967, -88 p.

Pedagogik mahorat №5, 2020

6. Хасанбоева О. Педагогика тарихидан хрестоматия. Педагогика олий билим юрталари талабалари учун ўқув қўланма. -Т.: "Ўқитувчи", 1992.-208 бет.
7. Қодирова А., Орифжоновна Э. XX аср бошларида Бухоро мадрасаларида ўқитиш услублари //Шарқ маънаси, 1997. -№1-2.-Б.
8. Божбонова Ф.Х. Бухоро амирлигида таълим тизими (XIX аср охири-XX аср бошларида).-Тарих фан.номх. дисс. автореферати. -Т., 2011. -30 бет.
9. Ахмад Донин. Путешествие из Бухары в Петербург-Сталинбад: Тадқиқот гос издат, 1960.-298 с.
10. "Наводир ул-нақот" (Надир ноқазлар). Форс-тожикчадан А.Ҳамраев ва А.Шокоров таржимаси. -Т.: "Фан", 1964. -41бет.
11. Абдурауф Фитрат. Нақот йўли ("Раҳбари нақот"). -Т.: "Шарқ", 2001. -176 бет.
12. Спор Бухарского мударриса с европейцем в Индии о новометодных школах (Перевод с персидского полковника Ягелло). -Т., 1911.-48 стр.
13. Иўдошев Н. Абдурауф Фитратнинг "Раҳбари нақот" ("Қутқарув йўли") асаридан мухтасар фасалар. -Бухоро, 1996. -17 бет.
14. Воҳидов Ш., Чориев З. Садри Зия и его библиотека (Из истории книги и книжной культуры в Бухаре в начале XX века). Книга 1.-Т.: Янги аср авлоди, 2007.-184 стр.; Долимов У. Туркистонда жадида мактаблари.-Т.: Университет, 2006.-125 бет; Шу муаллиф. Эски мактаблар // Тақассур.-2010.-№7.-Б.66-73; Зиева Д.Х. XIX аср охири-XX аср бошларида Туркистонда анъанавий таълим тизими муаммолари //Тошкент ислом университети. Илмий-таълимий ахборот.-2009. №3.-Б.10-12; шу муаллиф. XX аср бошларида Ўзбекистонда анъанавий таълим тизими //XX аср Ўзбекистонда маданият тарихидан очерклар.-Т.: 2011.-Б.18-20; Иўдошев Н. Абдурауф Фитратнинг "Раҳбари нақот" ("Қутқарув йўли") асаридан мухтасар фасалар. Бухоро, 1996. -17 бет; Наимова Н. Бухоро жадидалари. -Т.: Фан, 2000.-42 бет; Орифжонов Э. XX аср бошларида Бухородаги жадида мактаблари //Халқ таълими, 1997.-№3.-Б.50-53; Ражабов Қ. XX аср бошларида Туркистон ёшлари //Хуқуқ ва бурж, 2008; №1.-Б.40-43; №2.-Б.35-37; Сандов А.Х. Бухоро ва Хива фикс мактаблари анъаналари тарихидан //Ўзбекистонда яқтимой фанлар, 1997. №7-8.-Б.50-51; Қосимов Б. Миллий уйғониш: жаҳонат, маданият, фидоилик.-Т.: Маданият, 2002. -178 бет; Солжанонова Г.Ф. Учебно-просветительские оғани в Туркестане и общественное значение (конец XIX-начало XX вв.). Авт.дисс. канд.ист.наук. Ташкент; 1998. -28 стр; Уватов У. Девонлардан сабақлар.-Т.: "Халқ мероси", 1994. -126 бет; Гафуров Н.История культурно-религиозной деятельности джадидов в Бухарском эмирате.-Худжанд; Госиздат, 2000.-176 стр. Ҳайитов Ш. Умонхўжа Шўлатхўжаев - мидлий муस्ताқиллик курашчиси. -Бухоро-2006.-56 бет.

15. Хасанбаева О. Педагогика тарихидан хрестоматия.Педагогика олий билим юрталари талабалари учун ўқув қўланма.-Т.:Ўқитувчи, 1992.-208 бет; Хасанбаева О. ва бошқалар. Педагогика тарихи.-Т.: Ўқитувчи, 1997.-248 бет; Ҳошимов К. ва бошқалар. Педагогика тарихи.-Т.:Ўқитувчи, 1996.-446 бет., Noshimov K.; Nishonova S. Pedagogika tarixi II qism / Darslik. -T.: 2005.-304 б.; Қодирова А., Орифжоновна Э. XX аср бошларида Бухоро мадрасаларида ўқитиш услублари //Шарқ